

KRZYSZTOF LEŚNIAK (Białystok)

POCZĄTKI POWOJENNEJ DZIAŁALNOŚCI MIEJSKIEJ BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ W BIAŁYMSTOKU (1944–1946)

Czas II wojny światowej, okupacji hitlerowskiej i radzieckiej, to trudny okres w dziejach polskich instytucji kulturalnych. Niemcy i Rosjanie niszczyli bądź wywozili z terenu Polski najcenniejsze zbiory naszych muzeów i bibliotek. Wielu ze zrabowanych w tym okresie skarbów polskiej kultury do dziś nie udało się odzyskać. Piętno tych czasów odbiło się również na dziejach Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku.

Na początku wojny Biblioteka przez pewien czas była nieczynna. W grudniu 1939 roku została uruchomiona przez ówczesne władze, przy czym dokonano wymiany całego pracującego w niej personelu¹. Władze radzieckie przekazały Bibliotece Miejskiej w Białymstoku wiele wartościowych dzieł pochodzących ze zbiorów Muzeum w Grodnie. Znalazły się tam także obrazy malarzy polskich².

22 czerwca 1941 roku Niemcy hitlerowskie zaatakowały Związek Radziecki, a 27 czerwca 1941 roku Białystok został zajęty przez armię niemiecką³. W tym okresie Biblioteka Miejska przez kilka tygodni była zamknięta. Ponownie została otwarta w sierpniu 1941 roku, w dawnym lokalu

¹ A. Moćko, *Odbudowa Miejskiej Biblioteki Publicznej po II wojnie światowej*, „Bibliotekarz Podlaski” 2001, nr 3, s. 49.

² M. Kolendo, *Oświata i tajne nauczanie w Białymstoku w okresie okupacji hitlerowskiej*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, pod red. J. Antoniewicza i J. Joki, t. 2, Białystok 1970, s. 67. (Więcej informacji na temat losów Publicznej Biblioteki Miejskiej w Białymstoku w czasie okupacji radzieckiej można znaleźć w artykule Wojciecha Śleszyńskiego *Sowieckie Biblioteki na Białostocczyźnie w latach 1939–1941*, „Bibliotekarz Podlaski” 2000, nr 1, s. 49).

³ *Ibidem*, s. 62.

znajdującym się na rogu ul. Legionowej i Kilińskiego. Jej kierownikiem został dr Jerzy Noack, który dobrał sobie do pomocy nauczycieli i młodzież z przedwojennych szkół. Wtedy też księgozbiór Biblioteki powiększył się o książki pochodzące ze wszystkich likwidowanych szkół, z opuszczonych domów prywatnych, księgarni radzieckich, instytucji społecznych, Instytutu Pedagogicznego oraz z bogatych zbiorów żydowskiej Biblioteki im. Szolem-Alejchem⁴. Powstał w ten sposób olbrzymi księgozbiór. Już jednak w połowie października 1941 roku z rozkazu miejscowych władz okupacyjnych Biblioteka została zamknięta, a najbardziej wartościowe książki w językach obcych wywieziono do Królewca. Pozostałe książki przewieziono ciężarówkami do Teatru „Palace” przy ulicy Kilińskiego. Większość zmagazynowanych tam książek została poważnie uszkodzonych przez wilgoć. Białostoczanie starali się jak mogli ratować te zbiory⁵.

Białystok został wyzwolony spod okupacji hitlerowskiej 27 lipca 1944 roku⁶. Po wojnie miasto było w znacznym stopniu zniszczone. Niemal całkowitemu zniszczeniu uległ przemysł garbarski i spożywczy, zakłady metalowe, ceramiczne, huta szkła, fabryka sklejek i wiele pomniejszych zakładów. Znaczne straty poniósł także przemysł włókienniczy. Całkowicie przestały istnieć: elektrownia i wodociągi, ulice były zasypane gruzem. Straty w budownictwie przemysłowym wyniosły 76%, mieszkalnym – 29,4%, a użyteczności publicznej – 43,4%⁷.

Mimo zniszczeń i trudnej sytuacji materialnej do odtwarzania Biblioteki przystąpiono już 10 sierpnia 1944 roku, czyli w pierwszych tygodniach po wyzwoleniu miasta⁸. Pierwszy etap prac polegał na zabezpieczeniu księgozbioru znajdującego się w zrujnowanym budynku Teatru Miejskiego „Palace” i przetransportowaniu go do lokalu przeznaczonego na siedzibę Biblioteki Miejskiej. Znajdował się on przy ulicy Orzeszkowej 15. Budynek ten, będący w istocie piętrową kamienicą, przydzielił Bibliotece w całości na urządzenie w nim wyłącznie biblioteki i czytelnicy pismem z dnia 6 paź-

⁴ *Ibidem*, s. 67.

⁵ *Ibidem*, s. 68.

⁶ J. Joka, *Kronika Białegostoku (1944–1970)*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 3, Białystok 1972, s. 274.

⁷ H. Majecki, *Pierwsze lata władzy ludowej w Białymstoku (1944–1947)*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 2, Białystok 1970, s. 116, 117.

⁸ Archiwum Państwowe w Białymstoku (ABP), Zarząd Miejski w Białymstoku (ZMB), sygn. 152, k. 7 Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelnicy publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 1.

dziennika 1944 roku Białostocki Urząd Mieszkaniowy⁹. Akt ten stanowił usankcjonowanie stanu faktycznego, istniejącego od sierpnia 1944 roku.

Szafy biblioteczne oraz inne sprzęty przewiezione z teatru „Palace” ustawiono w trzech pokojach kamienicy przy Orzeszkowej 15. W końcu października 1944 roku Biblioteka zajmowała już dziewięć niedużych pokoi w przydzielonym budynku. Książki znajdujące się w walącym się Teatrze „Palace” były w opłakanym stanie. Leżały zwalone bezładnie przez Niemców, dodatkowo porozrzucane i przemieszane z błotem i pyłem przez miejscową ludność, były one „[...] nawet kałem przez miejscowych chuliganów splugawione [...]”¹⁰. Książki te zostały przeniesione na Orzeszkową 15 przez pracowników, a częściowo przewiezione na furmankach¹¹. Według Sprawozdania o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia 1944 do 31 października 1944 r. przeniesiono wtedy 60 000 różnorodnych książek. Do porządków przystąpiła „[...] niestrudzona brygada pracowników złożona z 20 osób pod kierownictwem niestrudzonego w pracy bibliofila prof. Wójcika Władysława [...]”. Praca ich polegała na sortowaniu i katalogowaniu przetransportowanych książek¹². Praca szła szybko. Przewiezione w sierpniu książki z grubsza posortowano i wydzielono głównie polskie dzieła, które następnie zaczęto katalogować. Czytelnia została uruchomiona 25 sierpnia 1944 roku (wg Sprawozdania z Działalności Wydziału Oświaty i Kultury za czas od 30 sierpnia do 26 września 1944 roku, czytelnia ruszyła 13 września 1944¹³)¹⁴. Wypożyczalnia została otwarta 2 października 1944 roku¹⁵.

Bibliotekarze zostali podzieleni na pięć grup:

- grupa pierwsza zajmowała się czasopismami, tygodnikami, miesięcznikami, katalogowaniem i prowadzeniem biblioteczki czytelnia. Złożona była z trzech osób pracujących pod kierownictwem Tatiany Gradowskiej, nauczycielki z Kruszewa;

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 1, Zarząd Miejski w Białymstoku, Wydział Oświaty i Kultury, Sprawozdanie z działalności Wydziału za czas od 30 sierpnia do 26 września 1944.

¹⁴ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 8, Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelni publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 3.

¹⁵ *Ibidem*.

- grupa druga zajmowała się od 2 października 1944 rejestracją czytelników, inkasowaniem wpisu i kaucji, przyjmowaniem darów książkowych i wypożyczaniem książek – jednym słowem prowadziła wypożyczalnię. Grupa ta składała się z czterech osób i pracowała w godzinach 10.00–20.00 z przerwą obiadową (po dwie osoby na zmianie);
- grupa trzecia, złożona z czterech osób, zajmowała się segregowaniem książek według działów, potem według autorów oraz zaopatrywała je w stosowne metryczki. Kierowała tą grupą Gertruda Żalewska. Dziennie grupa ta układała od 300 do 400 książek. Praca trwała od godziny 8.00 do godziny 15.00 (bez przerwy obiadowej);
- grupa czwarta zajmowała się katalogowaniem wszystkich książek. Pracowały w niej trzy osoby (dwie pracownice pod kierunkiem nauczyciela Bartnickiego);
- grupa piąta, trzyosobowa, zajmowała się transportem szaf, książek i szkła. Przewoziła również książki z terenu oraz pomagała przy sortowaniu książek znajdujących się w bibliotece.

W Bibliotece zatrudnieni byli także woźny i sprzątaczką¹⁶.

Pomimo kłopotów z brakiem odpowiednio przeszkolonego personelu, w październiku 1944 r. przetransportowano ogółem 40 000 książek, które po zaopatrzeniu w metryki i podzieleniu na działy zaczęto katalogować¹⁷.

Na polecenie Naczelnika Wydziału Informacji i Propagandy przy Urzędzie Wojewódzkim Feliksa Lorka, za zgodą przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej Witolda Wenclika, Biblioteka wypożyczyła komplety książek kilku instytucjom. Książki te otrzymali:

- Wydział Informacji i Propagandy przy Urzędzie Wojewódzkim: 563 egz.,
- Referat Prasy: 48 egz.,
- Wojewódzki Wydział Przemysłu i Handlu: 40 egz.,
- Kuratorium Okręgu Szkolnego Białostockiego: 93 egz.,
- Batalion C.K.M. 4 P.P. w Białymstoku: 83 egz.,
- Szpital Wojskowy nr 17 81: 95 egz.,
- Szpital Wojskowy nr 65 489: 100 egz.,
- Teatr Wojewódzki: 42 egz.,
- Elektrownia Miejska: 8 egz.

¹⁶ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 3, 3v, 4. Plan pracy przy organizowaniu Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej na miesiąc październik 1944 roku, s. 1–3.

¹⁷ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 7v, Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 2.

Łącznie: 1 072 egzemplarzy książek i broszur w językach polskim i rosyjskim¹⁸.

Według danych liczbowych z 1 września 1944 roku w Bibliotece Miejskiej znajdowało się 58 972 egzemplarzy książek, broszur, czasopism, roczników, miesięczników itp. W październiku do Biblioteki zapisało się 147 osób, którym wypożyczono 355 książek¹⁹.

W końcu 1944 roku księgozbiór Biblioteki Miejskiej liczył 59 191 książek, z czego 49 000 nieskatalogowanych²⁰.

W listopadzie 1944 roku naczelnik Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki – Stanisław Brzostowski – dokonał inspekcji Miejskiej Biblioteki Publicznej²¹.

W grudniu 1944 roku powołano Miejską Komisję Oświatową, a w jej skład weszli: Stanisław Brzostowski – naczelnik Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki, Jan Lech – referent Miejskiego Wydziału Oświaty i Kultury, Władysław Wójcik – kierownik Miejskiej Biblioteki Publicznej, Stanisława Łaniewska – pracownik Miejskiej Biblioteki Publicznej i Tadeusz Troczewski – nauczyciel z gimnazjum²². Pierwsze jej posiedzenie odbyło się 23 grudnia 1944 roku. W trakcie tego spotkania uchwalono reorganizację katalogowania książek w oparciu o system dziesiętny, tzn. książki miały otrzymać numery od 1 w górę. Na wykonanie tej i innych prac organizacyjnych bibliotekarzom dano czas od 2 stycznia 1945 do 10 lutego 1945. Raport z każdego tygodnia pracy miał być składany na ręce delegata wojewódzkiego za pośrednictwem Miejskiego Wydziału Oświaty i Kultury²³. Na spotkaniu tym ustalono również, że całkowity nadzór nad pracami technicznymi ma sprawować kierownik Biblioteki – Władysław Wójcik, a odpowiedzialność za księgozbiór i jego uporządkowanie powierzono Stanisławie Łaniewskiej.

¹⁸ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 7v, Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelni publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 2.

¹⁹ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 8, Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 3.

²⁰ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 15, Sprawozdanie o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 1 września do 25 grudnia 1944 r., s. 2.

²¹ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 11, Zarząd Miejski w Białymstoku, Wydział Oświaty i Kultury, Sprawozdanie z działalności Wydziału za listopad 1944.

²² APB, ZMB, sygn. 160, k. 11, Szczegółowy Plan Pracy w Miejskiej Bibliotece w Białymstoku na czas od 27 grudnia 1944 do 10 lutego 1945 r., s. 1.

²³ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 16, Sprawozdanie o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 1 września do 25 grudnia 1944 r., s. 3.

Miała ona działać w porozumieniu z kierownikiem Biblioteki. Na posiedzeniu z 23 grudnia 1944 roku Stanisława Łaniewska została powołana przez Zarząd Miejski na stanowisko zastępcy kierownika Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku²⁴.

Na wykonanie drobnych prac technicznych, jak np. naprawa pieców czy oszklenie okien, Biblioteka miała otrzymywać stałą subwencję z Zarządu Rady Miasta²⁵.

W październiku 1944 roku Biblioteka miała następujące wydatki:

– pensje dla pracowników (łącznie 20 osób)	4 650 zł,
– urządzenie sal bibliotecznych	3 450 zł,
– wydatki inwestycyjne	1 920 zł,
– zakup książek i czasopism	6 200 zł.

Razem: 16 220 zł²⁶.

Do dnia 1 listopada 1944 roku Biblioteka Miejska nie otrzymała żadnych funduszy na wydatki rzeczowe poza drobnymi zaliczkami dla personelu Biblioteki w wysokości przeciętnie po 200 złotych w miesiącach wrześniu i październiku. Na pokrycie kosztów materiałów piśmienniczych zużyto wpisowe, pobierane od czytelników jednorazowo w wysokości 5 zł od osoby. Kierownictwo Biblioteki postanowiło, że od dnia 1 grudnia 1944 r. czytelnicy wnosić będą opłatę miesięczną w wysokości 5 zł od osoby²⁷. W dwóch pomieszczeniach zajmowanych przez Bibliotekę na parterze w okresie od 20 października 1944 r. do 10 listopada 1944 posortowano znajdujące się tam książki. Następnie do 23 grudnia 1944 r. pracownicy Miejskiej Biblioteki Publicznej przygotowały paszporty książek, katalog kartkowy, karty czytelników, ponumerowały 4 000 książek i ustawiły je na półkach²⁸.

Kierownictwo Biblioteki Miejskiej zastosowało się do zarządzenia Zarządu Miasta i nie wydawało książek bez specjalnego zezwolenia Prezydenta Miasta oraz kierownika Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki. Swoje zarządzenie Zarząd Miejski umotywował tym, że Biblioteka jest instytucją miejską i cały jej księgozbiór należy do władz miasta²⁹.

²⁴ APB, ZMB, sygn. 160, k. 11, Szczegółowy Plan Pracy w Miejskiej Bibliotece w Białymstoku na czas od 27 grudnia 1944 do 10 lutego 1945 r., s. 1.

²⁵ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 9, Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 5.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 15v, Sprawozdanie o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 1 września do 25 grudnia 1944 r., s. 2.

W grudniu 1944 roku zorganizowano zbiórkę książek na rzecz Miejskiej Biblioteki Publicznej. Akcja trwała przez tydzień, to jest od 3 grudnia do 10 grudnia 1944 roku. Przeprowadzono ją w siedmiu specjalnie wyznaczonych punktach miasta: przed kościołami Farnym, św. Rocha i Garnizonowym; przed lokalem Urzędu Wojewódzkiego; przed szkołą nr 10 przy ul. Słonimskiej 38 oraz na ulicy Wasilkowskiej, przy torach w dniach 3, 8 i 10 grudnia, i we wszystkich szkołach przez cały tydzień³⁰. Akcję tę nazwano „Tygodniem Książki Polskiej”³¹. Rezultat nie był zadowalający, ponieważ zebrano zaledwie 95 książek. Fakt ten usprawiedliwiano słabymi warunkami atmosferycznymi. Wybrano i skatalogowano przede wszystkim książki polskie, zajęły się tym Stanisława Łaniewska i Walentyna Filip³².

Na początku roku 1945 Biblioteka była finansowana z kasy Zarządu Miasta oraz z opłat miesięcznych czytelników (uiszczanych za wypożyczenie książek) i wpisowego (wpłacanego przez czytelników przy zapisywaniu się do Biblioteki). Łączny przychód za miesiąc luty wyniósł 61 714 złotych. Do tego należy jeszcze doliczyć 34 200 złotych wypłaconych bezpośrednio przez Zarząd Miasta na zakup książek do Biblioteki. Wydatki biblioteki wyniosły 55 985 złotych, z czego ponad połowę pochłonął zakup książek. Z pozostałych wydatków najbardziej rzucają się w oczy wydatki kancelaryjne. Są one dość wysokie, ponieważ wliczono w nie koszt zakupu kartonu, używanego do wykonania kart katalogowych³³.

W lutym 1945 roku Biblioteka otrzymała w darze 29 woluminów zebranych w „Tygodniu Książki Polskiej” przez Publiczną Szkołę Powszechną nr 2 w Białymstoku. Książki te przekazał Bibliotece Wydział Kultury i Oświaty Zarządu Miasta. Biblioteka otrzymała również 25 woluminów przekazanych w darze przez Wydział Opuszczonego Mienia Zarządu Miejskiego. Łącznie dało to powiększenie księgozbioru zaledwie o 13 woluminów, ponieważ pozostałe książki były poważnie zniszczone³⁴. W tym samym miesiącu usunięto z kartoteki działowej karty katalogowe książek zniszczonych i niekompletnych. Książki niekompletne zostały wycofane z udo-

³⁰ APB, ZMB, sygn. 160, k. 47.

³¹ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 11, Zarząd Miejski w Białymstoku, Wydział Oświaty i Kultury, Sprawozdanie z działalności Wydziału za listopad 1944.

³² ABP, ZMB, sygn. 152, k. 13, Zarząd Miejski w Białymstoku, Wydział Oświaty i Kultury, Sprawozdanie z działalności Wydziału za grudzień 1944.

³³ APB, ZMB, sygn. 152, k. 35, Sprawozdanie za miesiąc luty 1945, s. 1.

³⁴ APB, ZMB, sygn. 152, k. 36v, Sprawozdanie za miesiąc luty 1945, s. 4.

stępniania w celu uzupełnienia w nich braków³⁵. Według danych na dzień 1 lutego 1945 roku w katalogu działowym znajdowało się 2500 kart katalogowych. Nie prowadzono inwentarza książek, nie istniał też katalog alfabetyczny³⁶. Dopiero od lutego 1945 roku zaczęto w Bibliotece prowadzić katalog alfabetyczny oraz inwentarz. W prowadzeniu inwentarza zastosowano tzw. *numerus currens*, czyli numerowanie książek według kolejności, w jakiej je otrzymano. W celu ułatwienia pracy bibliotekarzom stworzono dwa księgozbiory podręczne: jeden dla wypożyczalni, drugi dla czytelników. Książki z księgozbioru podręcznego wypożyczalni otrzymały numery inwentarzowe od 1 do 3000, książki z księgozbioru podręcznego w czytelników otrzymały numery od 3001 do 3500. Pozostałe książki nosiły numery od 3501³⁷.

Do końca lutego 1945 roku zapisanych było 454 czytelników, w lutym przybyło ich 47. Z wypożyczalni skorzystało 180 osób, wypożyczono 4100 książek³⁸. Według sprawozdania Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku jej księgozbiór liczył około 50000 tomów książek³⁹. W marcu skatalogowano 1000 woluminów, wszystkich skatalogowanych książek było około 3500 woluminów⁴⁰. W lutym i marcu 1945 roku zasoby Biblioteki powiększyły się o 653 dzieła w 769 woluminach (poprzez zakup), ponadto w marcu Biblioteka otrzymała w darze trzy dzieła w 22 woluminach⁴¹. Przy zakupach skoncentrowano się na książkach w języku polskim, których w Bibliotece wciąż było zbyt mało. Kupowano głównie lektury dla młodzieży, beletrystykę, najcenniejsze dzieła popularno-naukowe i „[...] podstawowe dzieła o charakterze informacyjnym, nadające się do czytelników [...]”, czyli najprawdopodobniej encyklopedie⁴².

W marcu roku 1945 usprawniono administrację i księgowość Biblioteki, wprowadzając dziennik wpływu korespondencji i teczkę do korespondencji, dziennik kasowy oraz księgę darów i zakupów⁴³.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ APB, ZMB, sygn. 152, k. 37, Sprawozdanie za miesiąc luty 1945, s. 5.

³⁸ A. Moćko, *op. cit.*, s. 53.

³⁹ APB, ZMB, sygn. 152, k. 48, Sprawozdanie do dnia 28 marca 1945 r., s. 2.

⁴⁰ APB, ZMB, sygn. 152, k. 49, Sprawozdanie do dnia 28 marca 1945 r., s. 3.

⁴¹ APB, ZMB, sygn. 152, k. 47, Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku, Sprawozdanie za miesiąc marzec 1945 r., s. 1.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

Do dnia 28 marca do wypożyczalni było zapisanych 523 czytelników, w tym zapisanych w marcu 69 osób. W tym miesiącu z wypożyczalni skorzystało 150 osób, dzienna frekwencja wynosiła około 30 osób. Przeciętnie wypożyczano dziennie 50 książek⁴⁴.

Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku za miesiąc marzec 1945 roku podaje informację o zorganizowaniu w tym czasie czytelnictwa⁴⁵. Pojawia się tu sprzeczność ze sprawozdaniem za okres od 10 sierpnia do 31 października 1944 roku, które podaje, że czytelnia była czynna już od 25 sierpnia 1944 roku⁴⁶. Na planie pochodzącym z grudnia 1944 roku widnieje pomieszczenie oznaczone jako czytelnia i dwa pomieszczenia oznaczone jako magazyny czytelnictwa⁴⁷. Moim zdaniem czytelnia istniała już od sierpnia 1944 roku, ale tylko jako pomieszczenie do czytania książek i czasopism zawartych w zbiorach Biblioteki na miejscu. W marcu 1945 roku dodano elementy, które uczyniły z niej czytelnictwo w prawdziwym znaczeniu tego słowa, tzn. wydzielono podręczny księgozbiór rozmieszczony w dwóch szafach i na jednej jednostronnej półce. W księgozbiórze tym znajdowały się rozmaite słowniki, encyklopedie, informatory, podstawowe dzieła obejmujące całokształt historii powszechnej i polskiej, książki z zakresu literatury powszechnej i polskiej, sztuki, geografii, historii nauk; prace dotyczące Białegostoku i ziem związanych z tym miastem, monografie głównych miast polskich oraz Dziennik Ustaw. W czytelnictwie umieszczono także katalog alfabetyczny księgozbioru podręcznego i część katalogu działowego reszty księgozbioru Biblioteki. Dla wygody czytelników sporządzono także wykaz ścienny nabytków⁴⁸.

Pierwszy regulamin Biblioteki Miejskiej w Białymstoku został opracowany w marcu 1945 roku⁴⁹. Według tego regulaminu Biblioteka była czynna codziennie, nie wyłączając niedziel. W dni powszednie wypożyczalnia była otwarta od godziny 10.00 do 16.00, w niedzielę zaś od 10.00 do 15.00. Czytelnia zaś w dni powszednie była czynna od 10.00 do 17.00, a w niedzielę

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ APB, ZMB, sygn. 152, k. 49, Sprawozdanie do dnia 28 marca 1945 r., s. 3

⁴⁶ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 8, Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelnictwa publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 3.

⁴⁷ APB, ZMB, sygn. 160, k. 11v, Szczegółowy plan pracy w Miejskiej Bibliotece w Białymstoku, na czas od 27 grudnia 1944 do 10 lutego 1945, s. 2.

⁴⁸ APB, ZMB, sygn. 152, k. 49, Sprawozdanie do dnia 28 marca 1945 r., s. 3.

⁴⁹ APB, ZMB, sygn. 152, k. 47, Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku Sprawozdanie za miesiąc marzec 1945 r., s. 1.

w takich samych godzinach jak wypożyczalnia⁵⁰. Od pierwszego listopada 1945 roku kierownictwo Biblioteki, wychodząc naprzeciw żądaniom czytelników, wydłużyło godziny otwarcia czytelni w niedzielę do godziny 17.00⁵¹. Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej w latach 1944–1946 podaje, że wypożyczalnia była czynna codziennie, nie wyłączając niedziel, od 10.00 do 16.00, a czytelnia od 11.00 do 18.00⁵².

Opłaty za korzystanie z Biblioteki wzrosły w porównaniu do 1944 roku: kaucja dla wypożyczających książkę do domu wynosiła w 1945 roku 100 złotych, wpisowe 10 złotych, abonament miesięczny dla dorosłych wynosił 20 złotych, a dla młodzieży 10 złotych. Korzystanie z czytelni było darmowe⁵³. Na posiedzeniu Zarządu Miasta, które odbyło się 12 października 1946 roku, kierownictwo Biblioteki uzyskało zgodę na podniesienie abonamentu. Od dnia 31 października 1946 roku wynosił on odpowiednio: 30 zł dla dorosłych i 15 zł dla młodzieży⁵⁴.

W okresie od 1 kwietnia do 15 grudnia 1945 roku Biblioteka nabyła drogą bezpośredniego zakupu 1 216 dzieł w 1 765 woluminach. Dzięki Wydziałowi Kultury i Oświaty otrzymała 164 dzieła w 240 woluminach, z darów przybyło 1 729 dzieł w 1 750 woluminach, z kaucji 238 dzieł w 238 woluminach, z Ełku przywieziono 1 010 dzieł w 130 woluminach. Łącznie w tym okresie księgozbiór Biblioteki powiększył się o 4 357 dzieł w 5 023 woluminach⁵⁵. W sierpniu 1945 roku 15 000 dzieł o tematyce technicznej napisanych w języku rosyjskim przekazano do Biblioteki Technicznej w Warszawie. Reszta tego typu książek złożona została w odpowiednim magazynie, planowano je opracować, a następnie ich spis przesłać do Wydziału Bibliotek przy Ministerstwie Oświaty⁵⁶. Pod koniec 1945 roku liczba zinwentaryzowanych książek sięgnęła 8 000 dzieł w 15 000 tomów⁵⁷. Opracowywanie dalszych trwało.

⁵⁰ A. Moćko, *op. cit.*, s. 54.

⁵¹ APB, ZMB, sygn. 160, k. 68.

⁵² APB, ZMB, sygn. 160, k. 32, Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej w latach 1944–1946.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ APB, ZMB, sygn. 160, k. 84.

⁵⁵ APB, ZMB, sygn. 152, k. 140, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku od 1 kwietnia do 15 grudnia 1945 roku.

⁵⁶ APB, ZMB, sygn. 160, k. 18, Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej w latach 1944–1946.

⁵⁷ A. Moćko, *op. cit.*, s. 55.

W styczniu 1946 roku sporządzono na potrzeby Biblioteki szafę na kartotekę o 10 przegrodach, kosztowała ona 1550 złotych⁵⁸. Usprawniło to pracę bibliotekarek.

Naczelnik Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego w Białymstoku Andrzej Bielawski lustrował bibliotekę 4 lutego i 21 listopada 1946 roku⁵⁹.

Biblioteka starała się popularyzować czytelnictwo wśród ludności drogą odczytów w radiu i artykułów w prasie⁶⁰. Ponadto w dniach od 1 do 7 maja urządzono w Bibliotece wystawę książek. Dokumentację fotograficzną z tej wystawy wysłano do Wydziału Bibliotek w Warszawie⁶¹. Dotacji na zorganizowanie tej wystawy w wysokości 3000 złotych udzielił Zarząd Miejski⁶².

Działalność Biblioteki Miejskiej w Białymstoku była dotowana też przez Ministerstwo Oświaty. 22 grudnia 1945 roku przyznało ono zapomogę w wysokości 10 000 złotych na potrzeby Biblioteki, 16 stycznia 20 000, 26 stycznia 30 000, a w grudniu 1946 roku Ministerstwo Oświaty przekazało na konto Biblioteki 80 000 dotacji na zakup książek⁶³.

Prace nad opracowywaniem księgozbioru trwały. W maju 1946 roku liczba książek zinwentaryzowanych sięgnęła 9000⁶⁴. Wcześniej, 26 marca 1946 roku, Biblioteka Ministerstwa Spraw Zagranicznych przesłała pocztą do Zarządu Miejskiego 68 dzieł w 80 tomach jako ekwiwalent za dostarczone jej książki w języku rosyjskim. Była to głównie beletrystyka i historia⁶⁵.

W ciągu 1946 roku Biblioteka bezpośrednio nabyła 2137 dzieł w 2286 tomach. Zbiórka, przeprowadzona w dniach 1–3 maja 1946 roku, dała

⁵⁸ APB, ZMB, sygn. 153, k. 12, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej od 1 stycznia do 31 stycznia 1946 roku.

⁵⁹ APB, ZMB, k. 25, Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury za luty 1946 r.

⁶⁰ Na przykład artykuł Z. Wilczewskiego, *Dzieje Biblioteki Miejskiej w Białymstoku*, „Jedność Narodowa” 1946, nr 47, s. 4.

⁶¹ APB, ZMB, sygn. 160, k. 33, Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej w latach 1944–1946.

⁶² APB, ZMB, sygn. 160, k. 69.

⁶³ APB, ZMB, sygn. 160, k. 64, 65, 66, 80, Pisma z Ministerstwa Oświaty z: 22 grudnia 1945, 16 stycznia 1946, 26 stycznia 1946 i grudnia 1946 do Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego w Białymstoku.

⁶⁴ APB, ZMB, sygn. 153, k. 60, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej za maj 1946 r.

⁶⁵ APB, ZMB, sygn. 160, k. 59.

912 dzieł w 936 tomach⁶⁶. W 1946 roku z wypożyczalni skorzystało 2027 osób, frekwencja dzienna wynosiła średnio 210 osób⁶⁷.

18 listopada 1946 roku ówczesna kierowniczka Biblioteki Stanisława Łaniewska zwróciła się z prośbą do Zarządu Miejskiego o wydanie zgody na wykonanie lady i dwóch skrzyń katalogowych potrzebnych do urządzenia wypożyczalni dla młodzieży szkolnej. Kosztować to miało 14 000 złotych⁶⁸. Zarząd Miejski wyraził zgodę na to przedsięwzięcie. Wypożyczalnię dla młodzieży uruchomiono w styczniu 1947 roku⁶⁹.

Do końca 1946 roku Biblioteka Miejska składała się z następujących działów:

- Czytelnia;
- Wypożyczalnia;
- Pracownia (tu opracowywano książki pod nadzorem kierownika)⁷⁰.

Kierownikiem Czytelni była Anna Górecka, a Wypożyczalni Wanda Poczobut⁷¹.

Stałym problemem Biblioteki w latach 1944–1946 był brak odpowiednio wykształconego personelu. Wydział Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego w Białymstoku zdecydował o konieczności otwarcia kursów wieczorowych dla bibliotekarzy. Zapisy przeprowadzono w pięciu punktach miasta, zlokalizowanych przy szkołach powszechnych. Pierwszy z nich rozpoczął się 20 września 1944 roku, w szkole nr 3 przy ulicy Gdańskiej 29⁷². Absolwenci tych kursów mieli stać się wykwalifikowaną kadrą do pracy w bibliotece.

W listopadzie 1944 roku w Bibliotece zatrudnionych było 18 osób. 1 grudnia 1944 roku Zarząd Miejski w Białymstoku zwolnił z Biblioteki 10 osób. W Bibliotece pozostało łącznie z kierownictwem tylko osiem osób. Spowodowało to przesunięcie planowanego ukończenia prac organizacyjnych

⁶⁶ APB, ZMB, sygn. 153, k. 9, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej za okres od 1 stycznia 1946 do 31 grudnia 1946; APB, AMB, sygn. 160, k. 33, Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej w latach 1944–1946.

⁶⁷ APB, ZMB, sygn. 153, k. 9, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej za okres od 1 stycznia 1946 do 31 grudnia 1946.

⁶⁸ APB, ZMB, sygn. 160, k. 43.

⁶⁹ APB, ZMB, sygn. 154, k. 8, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej za okres od 1 stycznia do 30 marca 1947 r.

⁷⁰ APB, ZMB, sygn. 160, k. 28, Sprawozdanie z działalności Biblioteki Miejskiej w latach 1944–1946.

⁷¹ APB, ZMB, sygn. 160, k. 86.

⁷² APB, ZMB, sygn. 152, k. 1, Zarząd Miejski w Białymstoku, Wydział Oświaty i Kultury, Sprawozdanie z działalności Wydziału za czas od 30 sierpnia do 26 września 1944.

z 28 lutego 1945 na koniec maja tego roku⁷³. Na początku roku 1945 nastąpiła zmiana w kierownictwie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku. Oto z dniem 15 stycznia 1945 roku ze stanowiska kierownika Biblioteki zwolniony został Władysław Wójcik⁷⁴. Tymczasowo obowiązki kierownika Biblioteki pełniła Stanisława Łaniewska⁷⁵. Wydział Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego podjął decyzję, że nowym kierownikiem Biblioteki Miejskiej zostanie dr Michał Ambros. Był on długoletnim pracownikiem Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Swoją pracę w Miejskiej Bibliotece Publicznej rozpoczął on 1 lutego 1945 roku. Od 15 lutego 1945 roku w Bibliotece zaczęła pracować dr Maria Renata Mayen-Szadziewicz⁷⁶. W tym też czasie swoich rad bibliotekarzom udzielał dr Jerzy Nock⁷⁷. Pełnił on funkcję kierownika Biblioteki w czasie okupacji niemieckiej do jej zamknięcia w październiku 1941 roku.

Postanowiono podnieść kwalifikacje pracowników Biblioteki. Z tego powodu w marcu roku 1945 rozpoczęto sześciotygodniowy wewnętrzny kurs bibliotekarski dla pracowników Biblioteki. Zaplanowano łącznie 39 godz. wykładów i ćwiczeń. Wykłady prowadzili dr Michał Ambros i dr Maria Renata Mayen-Szadziewicz, natomiast ćwiczenia przeprowadziła dr Maria Renata Mayen-Szadziewicz i dr Janina Czerniatowicz⁷⁸. W tym samym miesiącu odbyły się również trzy konferencje pracowników Biblioteki, których celem było omówienie aktualnych problemów w pracy bibliotecznej⁷⁹. Personal Biblioteki w tym czasie składał się z 12 osób, z czego trzy osoby posiadało ukończone pełne studia uniwersyteckie, trzy miało pełne wykształcenie średnie, cztery niepełne średnie, a dwie osoby – woźni – wykształcenie podstawowe. Dwie osoby pracowały stale jako bibliotekarze, jedna wykonywała ten zawód tylko dorywczo, a pozostali wcześniej w ogóle nie pracowali w tym zawodzie⁸⁰.

⁷³ APB, ZMB, sygn. 152, k. 15, Sprawozdanie o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 1 listopada do 25 grudnia 1944 r., s. 1.

⁷⁴ W dotychczas zbadanych dokumentach nie udało mi się znaleźć informacji o powodach tej decyzji personalnej.

⁷⁵ APB, ZMB, sygn. 152, k. 25, Sprawozdanie z działalności Wydziału Oświaty i Kultury za styczeń 1945 r.

⁷⁶ APB, ZMB, sygn. 152, k. 35, Sprawozdanie za miesiąc luty 1945, s. 1.

⁷⁷ APB, ZMB, sygn. 152, k. 25, Sprawozdanie z działalności Wydziału Oświaty i Kultury za styczeń 1945 r.

⁷⁸ APB, ZMB, sygn. 152, k. 47, Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku, Sprawozdanie za miesiąc marzec 1945 r., s. 1.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

W maju 1945 roku personel Biblioteki zmniejszył się o dwie osoby. Odeszła dr Janina Czerniatowicz, która wyjechała do Warszawy, aby podjąć pracę w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Na własne życzenie odeszła też Krystyna Glińska⁸¹.

20 lipca 1945 roku ze stanowiska kierownika Biblioteki zrezygnował dr Michał Ambros, który następnie wyjechał na Zachód. Nowym kierownikiem Biblioteki Miejskiej została Stanisława Łaniewska. 1 lipca 1945 roku w Bibliotece Miejskiej zatrudniono Jadwigę Suszko⁸². 2 sierpnia do pracy przyjęto Esterę Rachelę Olszyńską, w tym samym miesiącu (dokładnie 10 sierpnia) przyjęto do pracy także Krystynę Malewicz⁸³. Natomiast 1 września z pracy w Bibliotece zrezygnowała dr Maria Renata Mayen-Szadziewicz, która wyjechała z Białegostoku⁸⁴. Estera Rachelę Olszyńska odeszła 4 września 1945 roku (przepracowała w Bibliotece tylko miesiąc). 1 września do pracy w Bibliotece przyjęto Krystynę Grygorczuk⁸⁵, a 15 października zatrudniono Annę Górecką⁸⁶. 1 grudnia 1945 roku z Biblioteki odeszła Tatiana Gradowska⁸⁷. Przyczyną tych wszystkich zmian personalnych były najczęściej niskie uposażenia pracowników Biblioteki. W 1946 roku w Bibliotece było zatrudnionych 10 osób, 8 pracowników merytorycznych plus sprzątaczką i woźny⁸⁸.

Innym ważnym problemem, z którym borykała się Biblioteka w tym okresie, były trudności lokalowe. Już w październiku 1944 roku budynek, w którym znajdowała się Biblioteka Miejska i Czytelnia, nie był w stanie pomieścić posiadanej ilości książek. Biorąc pod uwagę trudności mieszkaniowe, jakie panowały w tym czasie w Białymstoku, 23 grudnia 1944 roku

⁸¹ APB, ZMB, sygn. 152, k. 88, Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury za maj 1945 r.

⁸² APB, ZMB, sygn. 152, k. 94, Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury za lipiec 1945 r.

⁸³ APB, ZMB, sygn. 152, k. 98, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku od dnia 20 sierpnia do 30 sierpnia 1945 r.

⁸⁴ APB, ZMB, sygn. 152, k. 97, Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury za sierpień 1945 r.

⁸⁵ APB, ZMB, sygn. 152, k. 103, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku od dnia 1 września do dnia 1 października 1945 r.

⁸⁶ APB, ZMB, sygn. 152, k. 145, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku od dnia 1 października do dnia 10 listopada 1945 r.

⁸⁷ APB, ZMB, sygn. 152, k. 147, Sprawozdanie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku od dnia 10 listopada do dnia 7 grudnia 1945 r.

⁸⁸ Archiwum Książnicy Podlaskiej, Miejska Biblioteka Publiczna, Akta z pierwszych lat działalności Biblioteki 1942–1954, k. 41.

na posiedzeniu miejskiej Komisji Oświatowej postanowiono pozostawić Bibliotekę w zajmowanym przez nią lokalu do kwietnia 1945 roku⁸⁹. Na razie na półkach miały się znajdować tylko te książki, które były najczęściej wykorzystywane przez czytelników. Pod koniec 1944 roku sytuacja lokalowa Biblioteki jeszcze się pogorszyła. Instytucja ta utraciła w tym czasie dwa z zajmowanych przez siebie pokoi (pozostało jej siedem pomieszczeń: dwa znajdujące się na parterze i pięć na piętrze). Jeden pokój z kuchnią zajął dr Abram Menkes i nie opuścił go pomimo obligującego go do tego wyroku sądu grodzkiego z dnia 2 listopada 1944 roku. Drugi pokój na parterze został zajęty przez pielęgniarki ze Szpitala Wojskowego nr 15967, powołując się na tymczasowe zezwolenia Komisji Mieszkaniowej z dnia 7 listopada 1944 r., które dawało im prawo zamieszkania tam na okres dwóch tygodni.

W sprawozdaniu o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 1 listopada do 28 grudnia 1944 roku, z dnia 29 grudnia 1944 roku kierownictwo Biblioteki skarżyło się, że pielęgniarki mieszkają już osiem tygodni, zanieczyszczają podwórze i korytarz⁹⁰. Brakowało miejsca na rozłożenie na półkach 49 000 książek, które należało skatalogować i tym samym udostępnić czytelnikom. Brakowało też sali na czytelnię⁹¹. W lutym 1945 roku Biblioteka nadal zajmowała sześć sal na pierwszym piętrze i trzy sale na parterze, łącznie dziewięć sal, oraz łazienkę i kuchnię na piętrze. Dwa pokoje na parterze wciąż zajmował prywatny lokator. W tym okresie planowano również zorganizowanie w jednej z sal czytelnii i pracowni introligatorskiej⁹². W kwietniu 1945 roku Biblioteka przejęła wreszcie we władanie znajdujące się na parterze pomieszczenia, będące do tej pory w prywatnych rękach⁹³.

14 maja 1946 roku Wydział Oświaty i Kultury ZMB wystąpił do Tymczasowego Zarządu Państwowego o przydział budynku przy ulicy Kilińskiego (róg Kościelnej) z przeznaczeniem na Bibliotekę Miejską⁹⁴. Po uzyskaniu

⁸⁹ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 8v, Sprawozdanie miesięczne Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 10 sierpnia do 31 października 1944 dla Wojewódzkiego Urzędu w Białymstoku, Wydział Ogólny, s. 4.

⁹⁰ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 15, Sprawozdanie o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 1 września do 25 grudnia 1944 r., s. 1.

⁹¹ ABP, ZMB, sygn. 152, k. 16v, Sprawozdanie o stanie Miejskiej Biblioteki i Czytelni Publicznej w Białymstoku za czas od 1 września do 25 grudnia 1944 r., s. 4.

⁹² APB, ZMB, sygn. 152, k. 35v, Sprawozdanie za miesiąc luty 1945, s. 2.

⁹³ APB, ZMB, sygn. 152, k. 68, Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury za miesiąc kwiecień 1945 r.

⁹⁴ APB, ZMB, sygn. 160, k. 38, Pismo Wydziału Oświaty i Kultury do Tymczasowego Zarządu Państwowego w Białymstoku.

przydziału na ten budynek od Tymczasowego Zarządu, Wydział Oświaty i Kultury ZMB w Białymstoku wystąpił o zgodę na przejęcie tego budynku do Urzędu Wojewódzkiego⁹⁵. Urząd Wojewódzki wyraził zgodę, zażądał jednak zachowania bryły i zabytkowego wyglądu zewnętrznego budynku. Plany rekonstrukcji miał zatwierdzić Wojewódzki Konserwator Wydziału Kultury i Sztuki⁹⁶. Przebudowa budynku przy ulicy Kilińskiego 16 na nową siedzibę Biblioteki rozpoczęła się w połowie czerwca 1947 roku⁹⁷.

Lata 1944–1946 były niewątpliwie najtrudniejszym okresem w dziejach Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku. Dzięki ofiarnej pracy zatrudnionych w niej bibliotekarzy, Biblioteka przetrwała ten okres i mogła dalej rozwijać się bez przeszkód. Pozostało jednak jeszcze wiele problemów do rozwiązania.

⁹⁵ APB, ZMB, sygn. 160, k. 40, Pismo Wydziału Oświaty i Kultury do Urzędu Wojewódzkiego.

⁹⁶ APB, ZMB, sygn. 160, k. 41, Pismo Urzędu Wojewódzkiego do Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu.

⁹⁷ APB, ZMB, sygn. 154, k. 39v, Sprawozdanie Wydziału Oświaty i Kultury za II kwartał 1947 r.